

POMEN KRASA ZA KRASOSLOVJE
THE SIGNIFICANCE OF THE KARST FOR KARSTOLOGY

izvleček

Z vidika krasoslovja je pomen Krasa predvsem dvojen, zgodovinski in "referenčni". Če ne bi bilo Krasa, ne bi bilo vede s tem imenom niti "kraških" pojavov. Ko so Rimljani osvojili kraljestvo Histrov, so prvotno ime Krasa, katerega osnova je bila *karus in koren *kar (kamen), latinizirali v Carsus. Iz tožilnika tega imena je nastalo italijansko ime Carso, predсловenska oblika Kras najkasneje v 9. stol. ter nemška Karst. Pomen Krasa dokazujejo stari zemljevidi. V Hohenwartovem vodniku po Postojnski jami (1830) se prvič pojavi trditev, da kras ni le na Krasu, ampak se razteza od Videmskega okrožja do otoka Kefalonije. Kras in Dinarski kras sta bila glavni vir idej o krasu. Tudi za J. Cvijića in njegovo temeljno delo "Das Karstphänomen" (1893), kjer so številni primeri prav s Krasa in od tod je povzel tudi izraz dolina in ga uvedel v mednarodno terminologijo. Od srede 19. stol. dalje se je splošni pojem uveljavil v svetu. A. Morlot (1848) uporablja izraze Karstland, Karstcalc... in izšla je vrsta temeljnih del o krasu, kjer je "Karst" v naslovu, kot Karstmorphologie..., Karsthydrographie... Da je Kras res "osnovni tip krasa – pokrajine na apnencu", to je referenčni kras s katerim je treba primerjati druge kraške pokrajine po svetu, potrjuje vrsta citatov vodilnih raziskovalcev krasa, Schmidla (1850), Cvijića (1893), Martela (1894), Corbela (1956) in številnih drugih.

ključne besede

terminologija krasa, zgodovina termina kras, zgodovina poznavanja Krasa, Kras

abstract

From the karstological point of view, the significance of the Karst is primarily two-fold: historic and "referential". If the Karst did not exist, there would be neither a science with this name, nor any "karstic" phenomena. When the Romans conquered the kingdom of the Histrians, they Latinised the original name of the Karst - which derived from *karus and the root *kar (stone) - into Carsus. The Italian name Carso was derived from its accusative form in Latin; the pre-Slovene form Kras emerged at the latest in the 9th century, at the same time as the German term Karst. The first publication to assert that the karst is not confined to the Karst region per se, but extends from the Udine area to the island of Cephalonia, was Hohenwart's guide to Postojna Cave (1830). The Karst region and the Dinaric karst were the principal sources of ideas about karst, and also for J. Cvijić and his fundamental work "Das Karstphänomen" (1893), in which numerous examples were taken from the Karst region, where he also adopted the term 'dolina' and introduced it into international terminology. Since the middle of the 19th century, the term has been generally accepted worldwide. A. Morlot (1848) uses the terms Karstland, Karstcalc etc, and a range of fundamental works about the karst was published featuring the word "Karst" in their title, such as Karstmorphologie, Karsthydrographie etc. That the Karst is really "the fundamental type of karst - a limestone region" i.e. the referential karst, to which all other karstic regions in the world have to be compared, is confirmed by a range of quotations from leading karst researchers such as Schmidl (1850), Cvijić (1893), Martel (1894), Corbel (1956) and many others.

key words

karst terminology, history of the term karst, history of knowledge of the Karst, the Karst

Z vidika krasoslovja kot vede, ki se ukvarja s krasom, torej s svetovnega vidika, je pomen Krasa predvsem dvojen, Kras je pomemben z zgodovinskega vidika in kot "referenčna" kraška pokrajina. Če ne bi bilo našega Krasa, planote s tem imenom in če se zgodovinski dogodki ne bi razvijali tako, kot so se, danes ne bi bilo vede s tem imenom niti se ozemlja na apnencu in posebni "kraški" pojavi kot taki ne bi imenovali "kraški". V geografiji je precej primerov, da se posamezni pokrajinski ali geomorfološki tipi imenujejo po nekem posebnem pojavu, kot je npr. poseben tip obale t.i.m. "dalmatinski tip". Tudi področja posameznih ved so podobno dobila ime po posameznem pojavu ali obliki, npr. vulkanologija po vulkanu z imenom Vulkan. Ni pa primerov, da bi se veda v celoti imenovala po nekem ozemlju, neki pokrajini, kot je to v primeru krasoslovja. Ne smemo pozabiti, da do tega ni prišlo kar samo od sebe.

Naj spomnim le na stališče enega najbolj znanih raziskovalcev krasa, E.A. Martela, "očeta" francoske speleologije in krasoslovja, "odkritelja" krasa v Franciji in eden vodilnih speleologov in krasoslovcev svojega časa, ki je tudi Kras večkrat omenjal in ki mu v svojem temeljnem delu "Les Abîmes..." [1894] posveča preko 50 strani velikega formata. Kljub temu pa ni hotel sprejeti takrat že kar uveljavljenega splošnega izraza "karst" in izpeljank "kraški...". Kot vzrok navaja, da je proti neologizmu, kot je npr. izraz "karstologie". Po mnenju francoskih geografov bi namesto izraza "karst", ki označuje pokrajino na apnencu, prav tako dobro služil francoski izraz "Causse" [De Martonne, 1958]. Martel se je dosledno izogibal izrazu kras kot splošnemu pojmu in je namesto njega uporabljal izpeljanke iz besede apnenec: pokrajina na apnencu, pojavi na apnencu... Vseeno pa je v tej in v drugih Martelovih objavah vrsta pohval Krasu in njegovim raziskovalcem: "Na Krasu... so jame in podzemeljske reke, ki so

med prvimi na svetu" [Martel, 1894].

Zgodovinski pomen Krasa

Tu se omejujem predvsem na pomen Krasa kot toponima, kot pokrajinskega imena, ki je dalo ime vedi, in kako je do tega prišlo. Zaradi tega nočem zmanjševati pomena, ki ga ima naš Kras pri temeljnih raziskavah krasa ter pri razvoju speleologije, kjer je imel, vsaj z zgodovinskega stališča, zelo pomembno vlogo. Vendar to presega okvir tega prispevka in bi zahtevalo posebno študijo.

Proti koncu 2. stol. pr. Kr. so Rimljani osvojili kraljestvo Histrov, v okvir katerega je sodil tudi Kras. Izvirno predrimsko, to je "predlatinsko", najbrž ilirsko, ime ni znano, le latinizirana oblika Carsus v klasični latinščini. Osnova imena je bila *karus, njen koren pa *kar, to pomeni kamen ali skala. Dokaz je Ptolemejeva grška verzija imena Kar(u)sádios oros (τω Καρονσαδίω όρει). Iz tožilnika imena Carsus, to je Carsum, je nastalo (podedovano) italijansko ime Carso. Iz iste oblike v tožilniku, Carsum, je nastala predсловenska oblika *Kars(u), ki je bila zaradi likvidne metateze najkasneje v 9. stol. spremenjena v Kras. To je bil čas, ko je vsak "predсловenski" 'r' ali 'l', ki je bil med samoglasnikom in soglasnikom, zamenjal mesto pred samoglasnikom. Na enak način je nastala slovenska beseda kralj po imenu frankovskega kralja Karla Velikega (umrl 814). Nemška oblika Karst je nastala iz italijanske. Njen končni 't' je drugoten, skladno z germansko fonetično težnjo, da besede, ki se končujejo na 's', podaljšajo s 't', kot je primer nemška beseda Axt (sekira) v primerjavi z angleško ax(e). Iz zgoraj povedanega sledi, da vsa tri omenjena imena izvirajo iz latiniziranega imena Carsus z osnovo *kars- in imajo torej različice Kras, Carso in Karst isti izvor [Kranjc et al., 2002; Snoj, 1997; 2009].

Slika 1: "Oče" francoske speleologije E.-A. Martel je posebej občudoval Škocjanske jame. [Pazze, 1893]

Figure 1: The "Father" of French speleology, E. A. Martel, had a special admiration for the Škocjan Caves.

Da je bila planota Kras pomembna pokrajina, dokazujejo stari zemljevidi, kjer je običajno Kras (sicer v obliki Karst) zapisan kot pokrajinsko ime. Ime Kras se pojavlja v srednjeveških dokumentih v različnih oblikah kot Carsus, Carsi (1159), Grast (1177), in Carsto (1200), de Carstis (1236), in Karst, in Carsto (1240), in Carsto (1252) in Karst (1398) [Bezljaj, 1982]. Prej kot v tiskanih delih se je slovenska oblika pojavila v listinah. V slovensko pisani listini kranjskega deželnega upravitelja Janža Khisla o novem vinskem davku iz leta 1570 je zapisano na Krasii [Otošec, 1992]. Eden prvih, ki je na zemljevid zapisal slovensko ime v enaki obliki kot v omenjeni listini, Na Krassi, je bil B. Hacquet [1778], saj se je držal načela, da morajo biti imena na zemljevidu napisana v jeziku prebivalcev tiste dežele, v tem primeru torej v "kranjskem" jeziku.

Opisov Krasa in drugih pokrajin na apnencu je bilo vedno več. Ko so bili 1818 odkriti notranji deli Postojnske jame, je okrajni inženir A. Schaffenrath za načrtovani vodnik po jami narisal vrsto motivov, spremno besedilo pa je napisal F. Hohenwart. V uvodu tega vodnika prvič, vsaj po današnjem poznavanju, zasledimo trditve, da "kras ni le na Krasu, ampak je to pas ozemlja, ki se vleče od videmskega okrožja pa do grškega otoka Kefalenije" [Hohenwart, 1830]. Sredina 19. stol. je bila tudi čas, ko so strokovnjaki, predvsem geologi in geografi, pričeli

natančneje raziskovati tako Kras kot druge kraške pokrajine v okviru Dinarskega krasa in avstrijskega cesarstva sploh. A. v. Morlot je [1848] objavil karto in tolmač o geologiji Istre, kjer že piše o "Karstkalk" (kraškem apnencu) in "Karstland" (kraški pokrajini). Leto prej je Rosthorn [1847] objavil zapis o geološki ekskurziji v Istro, v katerem omenja, da je sam raziskal na Krasu 1000 "dolin". To pomeni, da v tem času ni le ime Kras prehajalo v splošni pojem, v strokovni termin, ampak tudi imena za tipične kraške oblike, kot je dolina, to je površinska oblika, ki jo danes slovensko imenujemo vrtača, v mednarodnih krogih pa je v obliki "doline". Lorenz [1859] je objavil delo z naslovom "Geologische Recognoscierung im Liburnischen Karste" in v njem se pritožuje, zakaj ne upoštevajo ozemlja v zaledju Reke, ki je tudi "kraško". A. Boué [1861] je objavil delo "Karst und Trichterplastik", Reyer [1881] "Studien über das Karstrelief" in Grund [1903] "Die Karsthydrographie". 1893 je Jovan Cvijić, študent dunajske "geomorfološke šole" A. Pencka, objavil delo "Das Karstphänomen" [Cvijić, 1893], ki je dokončno utrdilo mednarodni termin "karst" ter še vrsto terminov, ki izvirajo iz balkanskih jezikov, med drugimi tudi izraz "doline" za kraško dolino, to je vrtačo.

Mednarodni izraz za kras je "karst". V narodnih terminologijah je lahko uporabljana originalna oblika "karst" (angleško, francosko, madžarsko, nemško...), nekateri slovanski jeziki, npr. češki, slovaški, poljski, uporabljajo slovensko obliko (kras), drugi nemško obliko (bolgarsko, rusko, srbsko...), marsikateri narod pa je besedo Karst prilagodil tako, da je v njihovem jeziku laže izgovorljiva, v brazilski portugalščini npr. "carste". V jezikih, ki nimajo glasu "r" oziroma ga ne morejo ali zelo težko izgovorijo, so "karst" še bolj prilagodili, v japonsščini in kitajščini se sliši nekako kot "kalsta". Torej iz imena planote Kras ni nastal le mednarodni termin karst, ampak so bodisi preko njega ali pa neposredno iz imena, nastali številni narodni

Slika 2: Izsek iz Hacquetovega zemljevida Kranjske, Na Krasii. [Hacquet, 1778]

Figure 2: Section of Hacquet's map of Carniola, Na Krasii.

izrazi, ki bolj ali manj posrečeno sledijo originalu. Kadar torej govorimo o Krasu in njegovem mednarodnem pomenu ne gre le za naravno dediščino, ampak tudi za kulturno, za izraz, ki se je s Krasa razširil po vsem svetu. A do tega ni prišlo tako preprosto, kot je videti iz tega zapisa in prav je, da mednarodno srenjo kdaj pa kdaj spet spomnimo na to.

Der Markt Adelsberg liegt sieben Postmeilen von Triest und neun von Laibach, auf der von Wien nach Triest führenden Poststrasse und ist der Sitz eines Kreisamtes. Er bezeichnet den von Wien Kommenden den Anfang des **Karstes**, jenes steinigen Strich Landes, der in der Delegation Udine beginnt, durch das Thal von Pontafel und Canal del ferro sich an die See-küste gegen Tibein (Duino) und gegen Adelsberg hinzieht, dann von dort oberhalb Triest über Fiume durch ganz Dalmatien, Ragusa, Albanien und einen Theil von Bosnien gegen Cephalaria verliert. Der Karst bildet eine

Slika 3: V uvodu Hohenwartovega vodnika po Postojnski jami je prvič objavljeno, da kras ni le na Krasu, ampak sega vse do grškega otoka Kefalonije. [Hohenwart, 1830].

Figure 3: The preface to Hohenwart's guide Postojna Cave was the first publication in which it is asserted that karst exists not only in the Karst region per se, but extends as far as the Greek island of Cephalonia.

カルスト

その環境と人びとのかかわり

Slika 4: Japonski učbenik z naslovom Kras. [Urushibara-Yoshino, 1996]
Figure 4: A Japanese textbook entitled 'Karst'.

Kras kot "referenčni" kras

Kaj je mišljeno kot referenčni kras najbolj pove izrek znanega krasoslovca J. Rogliča: "Kras in Dinarski kras sta bila glavni vir idej o krasu". To velja tudi za J. Cvijića, enega od utemeljiteljev krasoslovja in za njegovo temeljno delo "Das Karstphänomen" [1893]. Temeljito si je ogledal prav Kras in v njegovem delu je veliko primerov s Krasa, deloma kot posledica njegovega terenskega dela, kot npr. veliki vrtači Globočak pri Matavunu in Dol pri Kozini, deloma pa jih je povzel po literaturi, ki je je bilo do takrat gotov največ prav o Krasu in krasu v njegovi okolici, predvsem na Kranjskem. Da Kras res velja ali je vsaj veljal do nedavnega za "osnovni tip krasa – pokrajine na apnencu", to je referenčni kras, torej s katerim je treba primerjati druge kraške pokrajine po svetu, potrjuje tudi vrsta citatov vodilnih raziskovalcev krasa. A. Schmidl [1854] je zapisal: "Ta zemlja ima še drug svet, podzemeljski svet, svet jamskih spletov, kakršnih ni drugod po Evropi...", J. Cvijić [1893] "Še bolj kot drugo, so kraški pojavi raziskani na klasičnem krasu Kranjske in Istre ... tako, da sodijo te kraške dežele in njihovi kraški pojavi med najboljše raziskane na svetu...", E.-A. Martel [1894] "Škocjanske jame... tako velikanske, da morda večjih sploh ni. Hankejeve, Marinitscheve in Müllerjeve raziskave so najbolj nevarne, kar jih je bilo kdajkoli opravljenih", J. Corbel [1956]: "Kras – dežela sredozemskih gora, ki so prvinski primer pokrajine na apnencu..." in A. Melik [1963] "Vsekakor pa je naša pokrajina Kras, ki so včasih smatrali, da sega še daleč tja čez Notranjsko do Cerknice, Loža in Planine, tako rekoč matična zemlja za spoznavanje in opisovanje kraškega sveta, izrednih kraških značilnosti, podzemeljskih in povrhnjih". Kot naj bi vsi, ki se

ukvarjajo s krasom, vedeli, od kod izvira izraz karst, bi morali tudi poznati "klasične" oblike s krasa, kot so škraplje, vrtače, suhe doline, kraška polja. Danes, ko povezave ne povzročajo težav in je na voljo toliko slikovnega gradiva, morda to ni več tako nujno, a je vseeno velika razlika, ali človek vidi "virtualno" Veliko dolino ali pa pride v resnično skozi jamo in se nato peš vzpne 100 m do vrha. Po drugi strani pa so prometne povezave in možnosti potovanj take, da tudi s oddaljenih koncev sveta ni tako težko priti do Krasa. Pri tem pa nastopi druga težava: iz literature, predvsem starejše, že bolj zgodovinske, dobi človek vtis, da je Kras gola planota, pusta, skalnata, kamnita, polna vrtač, vmes pa zijajo odprtine – vhodi v jame in brezna. Ko pa tak potnik pride na Kras, zaman išče tako pokrajino: vse je zeleno, zaraslo z drevjem in grmovjem, preprejeno s cestami in pozidano. Kje pa je potem "klasični kras", po katerem se je potrebno zgledovati, kje so oblike, "prototipi" kraških oblik po vsem svetu. Iskati jih je treba, včasih jih je zelo težko najti. Poskrbeti bi morali, da bi bil tak obiskovalec seznanjen s procesi in spremembami na Krasu v zadnjih 100 letih, obenem pa poskrbeti, da bi bilo mogoče najti in si ogledati tipične klasične kraške oblike. Saj jih je na Krasu dovolj, od škrapljišč, griž, samotnih skal, kraških miz in vrtač do jam in brezen. Ena dobrih rešitev so kraške učne poti, ki jih je že kar nekaj po Krasu in je treba njihov razvoj podpirati in obenem opozarjati na potrebo po prikazu klasičnih kraških oblik in po mednarodnem pomenu Krasa, da ne bi bile delane le z namenom za slovenske, morda še za italijanske obiskovalce. Termin kras – karst je znan po vsem svetu, še vedno pa bi se morali truditi, da bi tudi kraški svet Krasa osebno spoznalo čim več krasoslovcev z vsega sveta.

Viri in literatura

- Bezljaj, F., (1982): Etimološki slovar slovenskega jezika. Vol. 2, SAZU – MK, Ljubljana.
- Corbel, J., (1956): Le Karst proprement dit. V: Rev. de Géogr. de Lyon, 4: 303-317.
- Cvijić, J., (1893): Das Karstphänomen. Versuch einer morphologischen Monographie. Geogr. Abhandl. (Penck), (B), 5/3: 1-114.
- De Martonne, E., (1958): Traité de Géographie Physique. T. 2, Librairie Armand Colin, Paris.
- Grund, A., (1903): Die Karsthydrographie. B.G. Teubner, Leipzig und Berlin.
- Hacquet, B., (1778): Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder. Erster Theil, G.I. Breitkopf, Leipzig.
- Hohenwart, F.J.H., (1830): Wegweiser für die Wanderer in der berühmten Adelsberger- und Kronprinz Ferdinands-Grotte bey Adelsberg in Krain, herausgegeben von Franz Grafen von Hohenwart. Als Erklärung der von Herrn Aloys Schaffenrath, k.k. Kreis-Ingenieur in Adelsberg gezeichneten Ansichten dieser Grotte. I. Heft, J. P. Sollinger, Wien.
- Kranjc, A., Pleterski, A., Snoj, M., (2002): How the Dravids(ians) and "Pre-Slovenes" lived together in the caves of Kras and drank Teran thousands of years ago – not to mention other curiosities. Cave and Karst Science, Vol. 29, No. 3: 136-138.
- Lorenz, J., (1859): Geologische Recognoscierung im Liburnischen Karste. V: Jahrb. geol. Reichsanst., 10/2: 332-345.
- Martel, E.-A., (1894): Les abîmes, les eaux souterraines, les cavernes, les sources, la spéléologie. Charles Delagrave, Paris.
- Melik, A., (1963): Slovenija. I, Slovenska Matica, Ljubljana.
- Morlot, A., (1848): Über die geologischen Verhältnisse von Istrien mit Berücksichtigung Dalmatiens und der angrenzenden gegendem Croatiens, Unterkraains und des Görzer Kreises. V: Naturwiss. Abhandl., 2/2: 1-61.
- Otorepec, B., (1992): Listina. V: Enciklopedija Slovenije, 6: 201-202.
- Pazze, P. A., (1893): Chronic der Section Küstenland des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins 1873-1892. Section Küstenland, Triest.
- Rosthorn, F., (1847): Brief an Bergrath Haidinger ueber eine geologische Excursion in Istrien. Berichte ueber die Mittheilungen von Freunden der Naturwissenschaften in Wien, B. III: 77-79.
- Schmidl, A., (1854): Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas. W. Braumüller, Wien.
- Snoj, M., (1997): Slovenski etimološki slovar. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Snoj, M., (2009): Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Modrijan & Založba ZRC, Ljubljana.
- Urushibara-Yoshino, K., (1996): [Karst – Environment and Human Activities]. Taimeido, Tokyo.